

مشق ترجمه

یادگیری شیگردهای ترجمه از روی دست مترجمان ممتاز
مقابله و بررسی گزیده‌ای از ترجمه‌های ممتاز با متن اصلی
(گامی در یادگیری و تمرین ترجمه متون انگلیسی به فارسی)

نویسندگان:

روح‌الله سلیمانی‌پور

نیما م. اشرفی

تهران، بهمن ماه ۱۴۰۰

سرشناسه	سلیمانی پور، روح‌الله، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور	مشق ترجمه (گامی در یادگیری و تمرین ترجمه متون انگلیسی به فارسی) / نویسندگان: روح‌الله سلیمانی پور، نیما م. اشرفی
مشخصات نشر	تهران: نشر نویسه پارسی، ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری	۳۶۶ صفحه
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۲۴-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیا
زیر عنوان	یادگیری شیگردهای ترجمه از روی دست مترجمان ممتاز، مقابله و بررسی گزیده‌ای از ترجمه‌های ممتاز با متن اصلی
موضوع	ترجمه -- Translation
موضوع	مبانی ترجمه -- Basics of Translation
موضوع	زبان انگلیسی -- ترجمه -- راهنمای آموزشی
موضوع	English language -- Translating -- Study and teaching
شناسه افزوده	مهدی‌زاده اشرفی، نیما، ۱۳۶۴ - ، نویسنده
رده بندی کنگره	PE۱۴۹۸
رده بندی دیویی	۴۲۸/۰۲
شماره کتابشناسی ملی	۷۶۵۰۵۲۴

|مشق ترجمه: گامی در یادگیری و تمرین ترجمه متون انگلیسی به فارسی|

نویسندگان: روح‌الله سلیمانی‌پور، نیما م. اشرفی

مدیریت هنری: Studio Five ■ چاپ و صحافی: روز

چاپ اول، تهران، زمستان ۱۴۰۰ ■ ۱۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۲۴-۰

مرکز پخش:

پخش گسترش، تهران، خیابان دماوند، خیابان شهید باباییان، خیابان خورشید، پلاک ۳۱
تلفن: ۹۱۰۰۶۰۱۰

نمایندگی فروش:

کتابفروشی توس، تهران، خیابان انقلاب، نبش خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸
تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷

تلفن: ۷۷۰۵۳۲۴۶ نمابر: ۷۷۰۵۳۲۴۶

ارتباط با نشر نویسه پارسی: ۰۹۰۲۱۰۰۵۱۶۱

www.neveeseh.com

© تمامی حقوق این اثر برای نشر نویسه پارسی محفوظ است.

هرگونه استفاده تجاری از این اثر یا تکثیر آن، کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

مطالعات ترجمه: ۴ ■ مسلسل انتشارات: ۱۳۲

●
به ذهن‌های گشوده و جان‌های پذیرا
و به تشنگان جست‌وجو و گفت‌وگو
روح‌الله سلیمانی‌پور

به دکتر رامین آموخته
که از او بسی بیش از آن که باید، آموختم
نیما م. اشرفی

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه
۱۵.....	سی و نه نکته بنیادی در باب ترجمه
۲۹.....	روش شناسی بررسی ترجمه ها
۲۹.....	تقطیع جملات
۳۰.....	تجميع جملات
۳۱.....	تغییر واژه های متن مبدأ از لحاظ ساختاری
۳۱.....	تغییر وجه فعل
۳۲.....	تغییر جهت فعل
۳۲.....	تغییر گذرایی فعل
۳۳.....	تغییر زمان فعل
۳۳.....	ترجمه اسم یا ضمیر جمع به مفرد و بالعکس
۳۴.....	حذف اجزای متن مبدأ
۳۵.....	جبران
۳۶.....	ترجمه توضیحی
۳۶.....	ترجمه مفهومی
۳۷.....	افزودن برخی عناصر به ترجمه
۳۷.....	ترجمه استعاری
۳۸.....	ترجمه اصطلاحی
۳۸.....	وام گیری واژگانی
۳۹.....	تغییر نقش دستوری
۳۹.....	تغییر مرتبه زبانی

۴۰.....	آوردن مرجع ضمیر به جای آن و بالعکس
۴۰.....	معادل انتزاعی به جای انضمامی و بالعکس
۴۱.....	ترجمهٔ مکرر یک واژه به دو واژهٔ مترادف
۴۱.....	ترجمهٔ جزء به کل و بالعکس
۴۱.....	تبدیل زمان به مکان و بالعکس
۴۲.....	معادل‌یابی فرهنگی
۴۲.....	معادل‌یابی برای نشانه‌های سجاوندی یا حذف و تغییر آن‌ها
۴۳.....	تغییر در انسجام معنایی
۴۳.....	آوردن عنصر معترضه به اصل جمله
۴۵.....	جابه‌جایی اجزای عبارات
۴۵.....	تغییر کشگری

■ مشق ترجمه ■

۴۷.....	زندگی و شخصیت اسپینوزا
	راجر اسکروتن • اسماعیل سعادت
۶۱.....	اعلامیهٔ به سوی یک اخلاق جهانی
	اجلاسیهٔ پارلمان ادیان جهان • مصطفی ملکیان
۸۷.....	اهمیت کارل پوپر
	ماریو بارگاس یوسا • عزت‌الله فولادوند
۹۹.....	جستجوی عمومیت و شبه‌تیین
	هانس رایشنباخ • موسی اکرمی
۱۱۷.....	دیالکتیک تنهایی
	اکتاویو پاز • خشایار دیهیمی
۱۳۱.....	مورّخ و واقعیات او
	ئی ایچ کار • حسن کامشاد

- آزادی و مسئولیت روشنفکری ۱۴۷
| کارل پاپر • علی پایا |
- سقراط ۱۵۹
| ارمسن جیمز اوبی و جانانتان ری • امیرجلال الدین اعلم |
- چرا ادبیات ۱۷۵
| ماریو بارگاس یوسا • عبدالله کوثری |
- چگونه می نویسم ۱۸۷
| برتراند راسل • نجف دریابندری |
- آمیزش افق ها ۲۰۵
| داریوش شایگان • کامران فانی |
- نظریه دلبستگی ۲۳۱
| ج. ویلیام وردن • محمد قائد |
- درباره مرگ خودخواسته ۲۴۵
| فریدریش نیچه • داریوش آشوری |
- عشق عاری از نیاز ۲۷۱
| اروین د. یالوم • سپیده حبیب |
- جراحی مرگبار ۲۹۷
| اروین د. یالوم • مهدی غبرایی |
- ایده آلیسم یونانی ۳۱۵
| و. ت. ستیس • حمید عنایت |
- سؤالات چرادر ۳۲۹
| دانیل لیتل • عبدالکریم سروش |
- زبان و ادبیات ۳۴۷
| ادوارد سایپر • علی محمد حق شناس |

مقدمه

مسئله ترجمه، از بنیادی‌ترین مسائل در قلمرو فرهنگ و اندیشه است. هر کتاب یا مقاله‌ای که در حوزه‌های گوناگون، ترجمه می‌شود، دریچه‌ای نو به دنیای اندیشه‌ها پیش روی ما می‌گشاید. از ترجمه آثار عمومی و ادبی که بگذریم، همه پژوهشگران و دانشگاهیان به مهارت ترجمه نیاز دارند. آنها حتی اگر نخواهند مترجمی را پیشه خود بگیرند، برای استفاده از آثار و منابع علمی جهان در پژوهش‌هایشان، باز هم ناگزیرند با این مهارت آشنا شوند.

هزار نکته باریک‌تر از مو در فن، هنر، و مهارت ترجمه وجود دارد که آنها را فقط در عمل می‌توان آموخت، و آموختن‌شان سال‌ها طول می‌کشد. از طرفی، کتاب‌ها، مقاله‌ها، و راهنماهای بسیاری برای آموزش ترجمه در دسترس است. اما بیشتر دانشجویان و پژوهشگران و علاقه‌مندان یادگیری ترجمه، مجال و حوصله کلنجار رفتن با این منابع را ندارند. پس چه باید کرد؟

کلیدی‌ترین و کارسازترین نکته و توصیه‌ای که بیشتر مترجمان ممتاز و معلمان کهنه‌کار ترجمه، به اتفاق، بر آن تأکید می‌کنند، تمرین ترجمه از روی دست زبردست‌ترین مترجمان است؛ یعنی کنار هم قرار دادن متن اصلی و ترجمه آن، و دقت در ظرایف و لطایف کار مترجم، و آموختن همان نکته‌های باریک‌تر از مو، که در هیچ کتابی نوشته نشده است. معمولاً به این کار، «مقابله» می‌گویند، ما از آن به «مشق ترجمه» تعبیر می‌کنیم.

دانشجویان، پژوهشگران، و همه کسانی که به مهارت ترجمه علاقه یا نیاز دارند، پس از فراگیری اصول کلی ترجمه، با مقابله‌گزیده ترجمه‌های ممتاز با متن اصلی، می‌توانند مسیر دشوار و ناهموار ترجمه‌آموزی را سریع‌تر و آسان‌تر طی کنند. مقابله و بررسی ترجمه‌ها با متن اصلی، دشواری‌هایی دارد و شاید انجام آن برای هر ترجمه‌آموز تازه‌کاری آسان نباشد. شناسایی مترجمان چیره‌دست، و دستیابی به متون اصلی و ترجمه‌های ممتاز، کار آسانی نیست و جابه‌جایی مکرر میان متن اصلی و ترجمه، کاری دشوار و طاقت‌فرساست و جز با عشق و اشتیاق، تحمل‌کردنی نیست.

کتاب مشق ترجمه با هدف کمک به علاقه‌مندان برای غلبه بر همین دشواری‌ها، به‌عنوان راهکاری برای آسان کردن فرایند مقابلهٔ متن انگلیسی و ترجمهٔ فارسی تألیف و تدوین شده است.

مؤثر بودن فرایند مقابلهٔ ترجمه‌ها با متن اصلی، مستلزم اصول زیر است و این کتاب بر اساس همین اصول تنظیم شده است:^۱

۱. ترجمه‌ها باید از میان بهترین آثار مترجمان چیره‌دست انتخاب شود.
۲. ترجمه و متن اصلی، باید از نظر ویراست و تاریخ انتشار کاملاً با هم مطابقت داشته باشند. یعنی باید متن انگلیسی دقیقاً همان متنی باشد که مبنای کار مترجم بوده است.
۳. مترجمان بزرگ و استادان ترجمه، برای دستیابی به نتیجهٔ دلخواه، معمولاً مقابلهٔ دست‌کم ۱۰۰۰ صفحه متن اصلی با ترجمهٔ آن را لازم می‌دانند. البته برخی از استادان ترجمه، مقابله و بررسی ۱۰۰۰ پاراگراف را نیز کافی دانسته‌اند.

۴. بهتر است دست‌کم ۱۰۰۰ صفحه متن از ترجمهٔ مترجمان متعدد انتخاب شود؛ همچنین بهتر است متن اصلی از نویسندگان گوناگون باشد. مثلاً انتخاب ۵۰ مترجم و نویسنده، و بررسی ۲۰ صفحه از ترجمه‌های هر مترجم می‌تواند نتیجهٔ مطلوب‌تری داشته باشد. ترجمهٔ هر یک از مترجمان، مزیت‌ها و ظرافت‌های ویژه‌ای دارد و با بررسی ترجمه‌های مترجمان بیشتر، شگردها و ظرافت‌های بیشتری می‌توان آموخت.

۵. بهتر است ترجمه‌ها و متن‌هایی در حوزه‌های موضوعی گوناگون برای مقابله انتخاب شود. با بررسی ترجمه‌های مربوط به حوزه‌های موضوعی گوناگون، زمینهٔ آشنایی با واژگان بیشتری فراهم می‌آید.
۶. بهتر است ترجمه و متن اصلی را جمله‌به‌جمله با هم تطبیق دهیم و نکته‌های ترجمه را برای مرور دوباره، یادداشت کنیم.

۷. هنگام مقابلهٔ ترجمه و متن اصلی، با توجه به انتخاب ترجمه از میان آثار مترجمان ممتاز، بهتر است به‌طور کلی به مترجم و ترجمه اعتماد کنیم و معادل‌هایی که برای واژه‌های انگلیسی به‌کار رفته را درست بشماریم. بنابراین هنگام انجام فرایند مقابله، نیازی به مراجعهٔ مکرر به فرهنگ واژگان نیست.

کتاب مشق ترجمه شامل مقابلهٔ قطعاتی از ترجمه‌های ممتاز ۱۸ مترجم با متن انگلیسی است که در فصل ۱۸ تنظیم شده است. کوشیده‌ایم ترجمه‌ها را از میان آثار مترجمان چیره‌دست و خوش‌نام انتخاب کنیم. در هر بخش، ترجمه و متن اصلی به‌صورت جمله‌به‌جمله روی‌به‌روی هم آورده شده است تا تطبیق آنها با یکدیگر برای ترجمه‌آموزان آسان شود. سپس در زیر هر جمله، معادل‌یابی‌های ویژهٔ مترجم برای برخی واژه‌ها نشان داده می‌شود. و سرانجام، مهم‌ترین و کاربردی‌ترین بخش فرایند مقابله، بخش تحلیل

۱. در نگارش بخش‌هایی از اصول مقابلهٔ ترجمه و متن اصلی، از درس‌گفتار فن ترجمه استاد مصطفی ملکیان استفاده کرده‌ایم.

ساختاری است. در بخش تحلیل ساختاری، با بررسی اجزای جمله اصلی و ترجمه، مهم‌ترین تکنیک‌ها و شگردهایی که مترجم در ترجمه آن جمله به کار برده را به ترتیب ذکر کرده‌ایم.

پیش از شروع مقابله و تطبیق ترجمه‌ها با متن اصلی و تحلیل ساختاری ترجمه‌ها، در بخشی با عنوان «روش‌شناسی بررسی ترجمه‌ها»، الگوی تحلیل ساختاری ترجمه‌ها را به تفصیل و همراه با مثال‌هایی شرح داده‌ایم. در این بخش، ۲۹ تکنیک یا شگرد ترجمه شرح داده شده است. پیش از آن نیز، برخی از ضروری‌ترین مباحث مربوط به ترجمه، در بخشی با عنوان «سی‌و‌نه نکته بنیادی در باب ترجمه» ارائه شده است.

روش پیش‌نهادی ما برای استفاده از این کتاب این است که اول دو بخش مورد اشاره در پاراگراف قبل، یعنی بخش «سی‌و‌نه نکته بنیادی در باب ترجمه» و بخش «روش‌شناسی بررسی ترجمه‌ها» را با دقت بخوانید و سپس فرایند تطبیق ترجمه‌ها با متن اصلی را شروع کنید. فرایند تطبیق را به تدریج و با حوصله و تمرکز ادامه دهید و از شتابزدگی پرهیزید. هنگام تطبیق هر جمله ترجمه با متن اصلی نیز، پس از توجه به معادل‌یابی‌های مربوط به آن جمله، تک‌تک نکته‌های مربوط به تحلیل ساختاری آن جمله را با دقت بخوانید و هر نکته را در ترجمه و متن اصلی آن جمله جایابی کنید؛ یعنی دقیقاً مشخص کنید که هر نکته یا شگرد، چگونه در آن جمله رخ داده است.

ترجمه‌ها را بر اساس دشواری و پیچیدگی آنها، یعنی بر اساس تعداد نکاتی که در بخش تحلیل‌های ساختاری آنها ذکر شده، به ترتیب از ساده به دشوار تنظیم کرده‌ایم. بهتر است ترجمه‌آموزان نیز هنگام مطالعه کتاب، بخش‌های مختلف را به همین ترتیب مطالعه کنند.

در پایان مقدمه، از همه مترجمانی که قطعاتی از ترجمه آنها را در این کتاب بررسی کرده‌ایم و از طریق تحلیل ترجمه آنها نکته‌های بسیاری آموخته‌ایم، صمیمانه سپاس‌گزاریم. همچنین، از همه دوستانی که، از سه سال پیش، در شکل‌گیری این کتاب صبورانه با ما همکاری و همفکری کرده‌اند قدردانی می‌کنیم. از دکتر امیر احمدی مدیر نشر نویسه پارس و همکارانشان که مشوق ما برای انتشار این کتاب بوده‌اند و زمینه انتشار این کتاب را فراهم آورده‌اند نیز متشکریم. قدردان خوانندگانی خواهیم بود که خطاهای احتمالی را از طریق ایمیل info.translationschool@gmail.com با ما در میان بگذارند تا در چاپ‌های بعدی برطرف کنیم.

فرایند یادگیری رموز ترجمه پایان‌ناپذیر است. امیدواریم این کتاب زمینه‌ای برای تسهیل فرایند یادگیری ترجمه فراهم آورده باشد.

روح‌الله سلیمانی‌پور نیما م. اشرفی

سی و نه نکته بنیادی در باب ترجمه

۱. چیستی ترجمه^۱

یوجین نیدا^۲ زبان‌شناس و نظریه‌پرداز برجسته آمریکایی ترجمه را چنین تعریف کرده است: «ترجمه عبارت است از بازسازی نزدیک‌ترین معادل طبیعی پیام زبان مبدأ در زبان مقصد، نخست از نظر معنی و سپس از لحاظ سبک».

این تعریف با وجود قدمت آن، هنوز هم جامع‌تر، ساده‌تر و کوتاه‌تر از اکثر تعاریف است. نیدا برای روشن شدن مفهوم تعریف خود، واژه‌های آن را در کتاب نظریه و کاربست ترجمه^۳ شرح داده است: «زبان مبدأ و زبان مقصد، دو زبانی هستند که ترجمه از اولی به دومی صورت می‌گیرد.» اگر متنی از انگلیسی به فارسی ترجمه شود، انگلیسی زبان مبدأ (یا اصلی) و فارسی زبان مقصد محسوب می‌شود. «پیام، مطلب مهمی است که به صورت نوشتار یا گفتار و با هدف خاصی از شخصی به شخص یا اشخاص دیگر انتقال می‌یابد.»

«بازسازی، عبارت است از انتقال پیام نویسنده یا گوینده به مخاطبان زبان مقصد توسط مترجم.» نیدا با وقوف به این حقیقت که بازسازی کامل متن در زبان مقصد غیرممکن است، عبارت «نزدیک‌ترین معادل طبیعی» را در تعریف خود به کار برده است.

منظور او از این سه واژه این است که اولاً برای عناصر زبان مبدأ «معادل» مناسب انتخاب شود، ثانیاً این معادل‌ها در زبان مقصد به نحوی آرایش یابند که برای گویشوران آن زبان حالت «طبیعی» داشته باشند و بوی ترجمه از آن‌ها استشمام نشود. و منظور از «نزدیک‌ترین معادل»، وفادارترین معادل به متن

۱. بخش تعریف ترجمه را، با اندکی تغییر، از کتاب زیر نقل کرده‌ایم:

اسماعیل سعیدان (۱۳۹۴)، اصول و روش کاربردی ترجمه، تهران: رهنما.

2. Eugene Nida

3. Eugene A. Nida & Charles R. Taber (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Brill.

مبدأ است. به عبارت دیگر، در متن ترجمه شده باید سعی شود که نه تأکید بیش از حد بر معادل‌یابی دقیق شود که بر انسجام متن ترجمه و انتقال پیام تأثیر منفی بگذارد و نه در روند طبیعی‌سازی جملات چنان افراط شود که عناصر زبان مبدأ نادیده گرفته شوند. به این ترتیب، واژه «طبیعی» ناظر بر زبان مقصد (در اینجا فارسی) و واژه «نزدیک‌ترین» مربوط به زبان مبدأ (در اینجا انگلیسی) است. هرچه متن ترجمه شده در حفظ این توازن موفق‌تر باشد، ترجمه بهتری محسوب می‌شود.

«سبک یا نحوه نگارش نویسنده متن اصلی نیز تا حد امکان باید در ترجمه رعایت شود. گرچه سبک نسبت به معنی در درجه دوم اولویت قرار دارد ولی نمی‌توان آن را به‌ویژه در ترجمه ادبی نادیده گرفت.» این موضوع در متن‌های ادبی بیشتر اهمیت می‌یابد؛ زیرا متن‌های ادبی با سبک‌های ویژه‌ای نوشته می‌شوند و در این گونه متن‌ها سبک به اندازه محتوا مهم است.

۲. ترجمه، فرایندی ذهنی است

ترجمه مانند نویسندگی یا برخی دیگر از مهارت‌ها، فرایندی کاملاً ذهنی است. یعنی در مدت زمانی که مترجم در حال ترجمه کردن است، همه چیز در ذهن او سامان می‌یابد. متن زبان اصلی را می‌خواند، مفهوم آن را درک می‌کند، آن مفهوم را در ذهنش در قالب جمله‌ها و عبارت‌های زبان مقصد (در اینجا، فارسی) در می‌آورد، و سرانجام، مفهوم جمله اصلی را در قالب جمله فارسی می‌نویسد. با این حساب، مترجم هرچه ذهن منظم‌تر، منسجم‌تر، ورزیده‌تر، و فعال‌تری داشته باشد، در عمل ترجمه کامیاب‌تر خواهد بود. برای تقویت ذهن نیز هیچ کاری بهتر از مطالعه متنوع و گسترده، و بررسی ترجمه‌های ممتاز مترجمان چیره‌دست، و تمرین عملی ترجمه نیست.

۳. ترجمه و مهارت نویسندگی

موفقیت در ترجمه تا حد زیادی به مهارت نویسندگی و نگارش بستگی دارد. زیرا کار مترجم انتقال معنی و مفهوم متن از یک زبان به زبان دیگر است؛ یعنی متن اصلی را جمله به جمله می‌خواند و معنی و مفهوم هر جمله را در می‌یابد و سپس آن معنی و مفهوم را در قالب جمله‌ای در زبان مقصد می‌نویسد. بنابراین، مترجم هر قدر هم به زبان اصلی مسلط باشد، بدون مهارت در نویسندگی به زبان مقصد، هرگز نمی‌تواند ترجمه‌ای روان و هموار و رسا پدید آورد.

۴. گسترش غنای واژگانی مترجم

مترجم هر اندازه هم چیره‌دست باشد از مراجعه به فرهنگ لغت (اعم از یک‌زبانه و دوزبانه) بی‌نیاز نخواهد بود، اما با این حال، باید پیوسته بر دایره لغات و غنای واژگانی خود در هر دو زبان مبدأ و مقصد بیفزاید. مترجم هرچه واژه‌های بیشتری از زبان مبدأ (در اینجا، انگلیسی) در ذهن داشته باشد، هنگام ترجمه، دفعات کمتری به فرهنگ لغت مراجعه می‌کند و کارش سریع‌تر پیش می‌رود و هرچه واژه‌های بیشتری از زبان مقصد (در اینجا، فارسی) در ذهن داشته باشد معادل دقیق‌تر و مناسب‌تری برای واژه‌های متن اصلی می‌تواند انتخاب کند. سودمندترین روش برای گسترش دایره واژگان در هر دو زبان نیز خواندن نوشته‌های شاداب و موزون و رنگین و خلاق در هر دو زبان است.

۵. آگاهی از ظرفیت‌ها و امکانات زبان مبدأ و مقصد

همه می‌دانند که نخستین شرط مترجمی، آشنایی با دو زبان مبدأ و مقصد است. در صفحات نخست اغلب کتاب‌ها و منابع آموزش ترجمه نیز به این نکته اشاره شده است. اما مسئله مهمی که از آن غفلت می‌شود این است که به‌درستی نمی‌دانیم منظور از آشنایی با زبان مبدأ و مقصد چیست و چه مقدار آشنایی با زبان مقصد و مبدأ برای مترجمی لازم است. آیا مثلاً توانایی حرف زدن به زبان انگلیسی و فارسی، یا حتی توانایی خواندن متون و درک مطلب به زبان انگلیسی و فارسی، برای مترجم شدن کفایت می‌کند یا چیزی بیش از این مورد نیاز است؟ پاسخ این است که قطعاً به دانش و آگاهی‌های زبانی (و البته فرهنگی) بیشتری نیاز است.

چه‌بسا کسی به‌خوبی به زبان انگلیسی و فارسی حرف می‌زند و حتی متون این دو زبان را نیز می‌خواند و مفهوم آن را درمی‌یابد اما هنگامی که می‌خواهد مفهوم یک جمله، پاراگراف، یا متن را از زبان انگلیسی به زبان فارسی انتقال دهد و در قالب جمله یا پاراگرافی فارسی بنویسد، درمی‌ماند. اینجاست که مسئله مهمی با عنوان ظرفیت‌ها و امکانات زبان آشکار می‌شود.

مترجم زمانی می‌تواند مفهوم یک جمله انگلیسی را به‌خوبی به زبان فارسی برگرداند که از ظرفیت‌ها و امکانات بالفعل و بالقوه هر دو زبان به‌خوبی آگاه باشد و تکنیک‌ها و شیگردهای تولید متن به هر دو زبان را بشناسد. بخش مهمی از ظرفیت‌های زبان انگلیسی و فارسی را از طریق شباهت‌ها و تفاوت‌های ساختاری و دستوری و واژگانی این دو زبان می‌توان شناسایی کرد. مترجم تنها با شناخت این شباهت‌ها و تفاوت‌هاست که می‌تواند مفهوم یک متن انگلیسی را در قالب نثری روشن و واضح به زبان فارسی انتقال دهد.

پس وقتی می‌گویند مترجم باید بر زبان مبدأ و مقصد تسلط داشته باشد، یعنی علاوه بر تسلط بر زبان انگلیسی و فارسی و توانایی خواندن متون و درک مطلب به زبان انگلیسی و فارسی، باید از ظرفیت‌ها و امکانات این دو زبان به‌خوبی آگاه باشد و چَم و خَم هر دو زبان را بشناسد. مهم‌ترین روش آشنایی با ظرفیت‌ها و امکانات هر زبانی، مطالعه گسترده و عمیق بهترین نوشته‌های آن زبان است. بخش چشمگیری از این آگاهی نیز با بررسی و تحلیل ترجمه‌های ممتاز مترجمان چیره‌دست حاصل می‌شود.

۶. ضرورت انس با ادبیات کهن و معاصر

قبلاً گفتیم که مترجم باید به هنر نویسندگی نیز مجهز باشد و همچنین دایره وسیعی از واژگان را در خزانه ذهن داشته باشد تا بتواند اولاً دقیق‌ترین و مناسب‌ترین معادل را برای الفاظ و معانی متن اصلی انتخاب کند و ثانیاً معنی و مفهوم متن اصلی را در قالب عبارات و جملاتی درست و شیوا و رسا به زبان فارسی فصیح بنویسد. همچنین گفتیم مترجم باید با ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها و امکانات زبان فارسی به‌خوبی آشنا باشد و از این ظرفیت‌ها و امکانات در انتقال معنا از زبان اصلی به زبان فارسی بهره ببرد. این سه، یعنی «مهارت نویسندگی» و «غنای واژگانی» و «آشنایی با ظرفیت‌ها و امکانات زبان فارسی»، از طریق انس با ادبیات کهن و معاصر فارسی به‌دست می‌آید.

ترجمه‌آموز از طریق انس با آثار ممتاز ادبیات کهن و معاصر فارسی، با ساختارهای متنوع زبان و سبک بیان فارسی آشنا می‌شود و انبوهی از واژگان درست و صحیح و فصیح و صیقل‌خورده فارسی در خزانه خاطرش نقش می‌بندد و ذخیره می‌گردد، و امکانات و ظرفیت‌ها و قابلیت‌های زبان فارسی را کشف می‌کند. هنگام برگرداندن معنا از متن اصلی به زبان فارسی، همین طرز بیان و گستره واژگان و امکانات زبانی به او کمک می‌کند که ترجمه‌ای درست و دقیق و فصیح و شیوا و خواندنی بنویسد. بنابراین، ترجمه‌آموز باید برای مطالعه دقیق و عمیق آثار ممتاز ادبیات کهن و معاصر فارسی برنامه‌ریزی کند و مدتی را به این امر اختصاص دهد و مهم‌ترین آثار ادبی، اعم از شعر و نثر را با دقت بخواند و پس از آن نیز پیوسته در این کار مداومت داشته باشد.

اغلب استادان و مترجمان بزرگ بر لزوم و ضرورت انس با ادبیات کهن فارسی برای مترجمان تأکید کرده‌اند. از میان آنان، زنده‌یاد غلامحسین یوسفی، صالح حسینی، عبدالله کوثری، و بهاء‌الدین خرمشاهی به‌خصوص بر اهمیت این موضوع پای فشرده‌اند. بهاء‌الدین خرمشاهی در کتاب ترجمه‌کاوی درباره تأثیر انس با ادبیات کهن فارسی می‌نویسد: «نکته مهم این است که با بازخوانی و بسیارخوانی آثار شیوای فصحا اگر هم عین عبارات و تعبیرات آنان در حافظه ما باقی نماند، ملکه سخنوری ما ورزیده

و پرورده و آموخته می‌شود. بدین‌سان توانایی پیدا می‌کند که مافی‌الضمیر ما را با دقت و صحت و رسایی و رسانایی بیشتر ادا کند. یا در زمینه ترجمه اگر عین معادل را از قدما برنگیریم، مهارتمان برای ساختن معادل شیوا و دقیق بیشتر می‌شود.»^۱ البته نمی‌توان اهمیت و تأثیر ادبیات معاصر را نیز نادیده گرفت. ترجمه‌آموزان علاوه بر مطالعه ادبیات کهن فارسی، باید با نثر ممتاز نویسندگان معاصر اعم از نویسندگان ادبی و غیرادبی، و همچنین اشعار ناب و فصیح و استوار شاعران معاصر نیز مأنوس و دمخور باشند.

۷. دانش و آگاهی تخصصی مترجم

مترجم باید پیوسته بر دانش و آگاهی خود در حوزه تخصصی‌اش بیفزاید و همواره در آن زمینه مطالعه گسترده و عمیق داشته باشد تا هنگام ترجمه بتواند از اندوخته‌های ذهنی خود برای برطرف کردن گیر و گره‌ها استفاده کند. افزون بر این، مترجم همواره باید به این نکته مهم توجه داشته باشد که متنی را برای ترجمه انتخاب کند که در حیطه تخصص او باشد. البته مترجم در صورت نداشتن تخصص در موضوع متن مبدأ، با تحقیقات گسترده (و به یاری متخصصان یا استفاده از ابزارهای جدیدی مثل جست‌وجو در اینترنت) می‌تواند تا حدی این نقص را جبران کند.

۸. مطالعات عمومی و پراکنده

مترجم در کنار مطالعات تخصصی باید مطالعات عمومی و پراکنده نیز داشته باشد و دانش عمومی خود را پیوسته گسترش دهد. بسیاری از گره‌های ترجمه با کمک دانسته‌های پراکنده و دانش عمومی مترجم به‌ویژه درباره فرهنگ مبدأ و مقصد گشوده می‌شود.

۹. ضرورت آشنایی مترجم با ترمینولوژی حوزه تخصصی

مترجم باید از ترمینولوژی یا اصطلاحات تخصصی حوزه کار خود آگاه باشد؛ یعنی اصطلاحات حوزه تخصصی خود (در زبان مبدأ و معادل آن‌ها در زبان مقصد) را به‌خوبی بشناسد و در کنار آن شیوه استفاده از ابزارهای لازم، از جمله دیکشنری‌های تخصصی مکتوب یا آنلاین را فرا بگیرد.

۱. خرمشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۹۰). ترجمه‌کاوی. تهران: ناهید.

۱۰. بررسی و شناسایی کتاب اصلی و نویسنده آن

مترجم پیش از آغاز ترجمه کتاب یا در اثنای آن باید کتاب و نویسنده آن را به خوبی شناسایی کند. یعنی باید مدتی به جست‌وجو و مطالعه درباره کتاب و نویسنده آن بپردازد. شناسایی کتاب و نویسنده آن، هم در درک و فهم متن اصلی و در فرایند ترجمه به کار مترجم می‌آید و هم در نوشتن پیشگفتار یا مقدمه عالی و روشن‌نگر برای کتاب به او کمک می‌کند.

۱۱. انتخاب اثر برای ترجمه

یکی از دشوارترین مراحل ترجمه، نخستین گام آن است؛ یعنی مرحله انتخاب اثر برای ترجمه. در انتخاب اثر باید ارتباط موضوعی آن با حوزه تخصصی مترجم، اهمیت و سودمندی آن برای مخاطبان، ارزش و اعتبار آن، پیچیدگی یا سادگی نثر آن، توانایی مترجم برای ترجمه آن، تعداد صفحات، سال نشر، ناشر و نویسنده آن، مخاطب و خواننده بالقوه، و ناشری که آن را برای انتشار بپذیرد، و برخی معیارهای دیگر را در نظر گرفت. بررسی این معیارها غالباً باید با مشورت استادان و متخصصان انجام شود.

۱۲. مراجعه به دیگر آثار نویسنده

مترجم پس از انتخاب اثر، باید به دیگر آثار نویسنده نیز مراجعه کند. آثار او را به زبان اصلی ببیند و اگر برخی از آثار نویسنده ترجمه شده است، ترجمه‌ها را به دست بیاورد. بسیاری از گیر و گرهِای متن اصلی ممکن است با ملاحظه و مشاهده دیگر آثار ترجمه شده یا حتی ترجمه نشده نویسنده برطرف شود.

۱۳. پشتکار و همت و حوصله

ترجمه از هنرهایی است که پشتکار و همت و حوصله وسیع می‌طلبد. گاهی برای ترجمه یک جمله ممکن است یک هفته تفکر و تأمل و جست‌وجو و پرس‌وجو لازم باشد. افراد عجول و کم‌صبر نمی‌توانند مترجمان ممتازی شوند و باید عطای این فن و هنر را به لقای آن ببخشند؛ زیرا ممکن است با ترجمه‌های شتاب‌زده و ناپخته و پُرخطا هم مخاطب را سردرگم کنند و هم آبروی خود را به خطر بیندازند.

۱۴. بهترین روش تمرین ترجمه

از بهترین روش‌های عملی تمرین ترجمه این است که هنگام مقابله ترجمه‌های ممتاز با متن اصلی، ترجمه‌آموز اول خودش هر جمله را ترجمه و سپس آن را با ترجمه منتشرشده مقایسه کند. از این طریق می‌تواند کیفیت ترجمه خود را ارزیابی کند و نکات جدیدی از ترجمه منتشرشده بیاموزد.

۱۵. بسیار خواندن به زبان اصلی

یادگیری دستور زبان اصلی یا مبدأ بسیار مهم است اما یکی از مهم‌ترین روش‌های تسلط بر زبان اصلی، خواندن پیوسته و بی‌وقفه متون (کتاب‌ها و دیگر نوشته‌های) زبان اصلی است. ترجمه‌آموزان پیش از شروع ترجمه حرفه‌ای مدتی باید به خواندن متون زبان اصلی بپردازند و در اثای فعالیت حرفه‌ای نیز همواره این عادت را باید حفظ کنند.

۱۶. معادل‌یابی برای لفظ و معنا

وظیفه مترجم، بازسازی نزدیک‌ترین معادل لفظی و معنایی برای متن نوشته‌شده به یک زبان، در زبان دیگر است. بنابراین فرایند معادل‌یابی تنها به الفاظ محدود نمی‌شود، بلکه مترجم علاوه بر یافتن معادل برای الفاظ، باید برای معنا و محتوای متن اصلی نیز معادل مناسبی در زبان مقصد بازسازی کند.

۱۷. واحد ترجمه

«واحد ترجمه» عبارت است از یکی از عناصر زبان مبدأ که مترجم با انتخاب و بر مبنای آن ترجمه متن را انجام می‌دهد. چنین واحدی با توجه به نوع متن و هدف مترجم ممکن است تکواژ، واژه، گروه، جمله، بند، یک فصل، کل کتاب، یا حتی کل فرهنگ باشد. واحد ترجمه معمولاً در ترجمه‌های وفادارتر، عناصر خردتر زبانی و در ترجمه‌های آزادتر، عناصر کلان‌تر زبانی است.

۱۸. معادل‌یابی برای هر واژه در بافت جمله

ترجمه به معادل‌یابی واژه‌ها خلاصه نمی‌شود اما هر ترجمه‌ای با معادل‌یابی واژه‌ها آغاز می‌شود و معادل‌یابی واژه‌ها یکی از مشکلات ترجمه است. اگر واحد ترجمه را «جمله» در نظر بگیریم، معادل‌یابی برای واژه‌ها باید در بافت جمله انجام شود. هر واژه دو معنا و دو نقش دارد؛ یکی معنای صرفی و ساختاری خودش به‌تنهایی و یک معنا نیز با توجه به بافتی که در آن قرار گرفته است. در ترجمه باید هر

واژه را در بافت و ساختار دستوری جمله در نظر گرفت و برای آن معادل مناسب یافت. البته به فراخور متن، این بافت ممکن است چارچوب‌های گسترده‌تر متنی، گفتمانی و فرهنگی را نیز در بر بگیرد.

۱۹. نخستین معادل

یکی از رایج‌ترین خطاهای مترجمان تازه‌کار و نیز یکی از مهم‌ترین دلایل نارسایی ترجمه‌ها این است که مترجم غالباً نخستین معادلی را که برای یک واژه در ذهن دارد یا در فرهنگ لغت دوزبانه یافته، برمی‌گزیند. درحالی‌که معادل‌یابی برای هر واژه باید با توجه به بافت کلی متن و متناسب با معنا و مراد نویسنده انجام شود. چه‌بسا یک واژه چندین معنای متفاوت (یا شاید حتی متضاد) داشته باشد و از قضا آخرین و بعیدترین معنای آن، منظور نویسنده باشد. یکی از راه‌حل‌های پرهیز از چنین اشتباهی، خواندن چندباره متن ترجمه‌شده و محک زدن آن با منطق و عقل سلیم است.

۲۰. ترجمه اصطلاحات

ترجمه اصطلاحات، یکی از دشوارترین دست‌اندازهای ترجمه است. مترجم باید به تدریج با رایج‌ترین اصطلاحات زبان مبدأ آشنا شود و علاوه بر این، هرگاه ترجمه حقیقی واژه یا عبارتی را نامربوط با بافت متن تشخیص داد باید احتمال اصطلاح‌بودن آن واژه یا عبارت را بدهد و با مراجعه به فرهنگ اصطلاحات، مفهوم درست و اصطلاحی آن را به زبان مقصد برگرداند.

۲۱. فارسی‌نویسی نام‌های خاص

برگرداندن لفظ نام‌های خاص (مانند نام افراد) را نباید ساده و سرسری گرفت. نام‌های خاص را باید با استفاده از فرهنگ‌های ویژه یا ابزارهای اینترنتی، با دقت فارسی‌نویسی کرد. برای تشخیص شیوه تلفظ و فارسی‌نویسی اسم‌های غیرفارسی می‌توانید از فرهنگ تلفظ نام‌های خاص، اثر فریرز مجیدی، کاری از انتشارات فرهنگ معاصر استفاده کنید. چند وبگاه اینترنتی^۱ نیز برای یافتن تلفظ نام‌های خاص در دسترس است.

۱. ترجمه‌آموز یا مترجم باید سعی کند به وبسایت‌هایی مراجعه کند که تلفظ انسانی را بایگانی می‌کنند نه تلفظ ماشینی، چون احتمال خطای تلفظ ماشینی، به‌خصوص در تلفظ اسامی مهجورتر، زیاد است. از این لحاظ، وبسایت Forvo.com یکی از وبسایت‌های مناسب برای تشخیص تلفظ صحیح نام‌های خاص است.

۲۲. افزودنِ پاورقیِ توضیحیِ مترجم

گاه برای انتقال مفهوم متن اصلی به زبان مقصد، علاوه بر ترجمه جمله لازم است پاورقی‌های توضیحی نیز افزوده شود. چنین پاورقی‌هایی باید طوری افزوده شود که مشخص باشد آن را مترجم افزوده است و با پاورقی‌های متن اصلی تداخل نکند. در ترجمه متون ادبی توصیه می‌شود از پی‌نوشت استفاده شود تا روند خواندن متن و لذت از آن مختل نشود.

۲۳. ماشین‌های ترجمه

ماشین‌های ترجمه ممکن است تا حدی به مترجمان کمک کنند اما غالباً بیش از آن که یاری‌دهنده باشند گمراه‌کننده هستند. بنابراین هنگام استفاده از آن‌ها باید هشیار بود و متن خروجی ماشین ترجمه را باید حتماً ویرایش و با متن اصلی مقابله کرد. نرم‌افزارهای کمک‌مترجم که به «حافظه ترجمه» شهرت دارند (از جمله نرم‌افزار ترادوس) نیز فقط به کار ترجمه متون فنی و غیرخلاق می‌آیند، نه متون ادبی.

۲۴. لفظ‌گرایی و معنی‌گرایی

مترجم ماهر مترجمی است که در مرز میان لفظ‌گرایی و معنی‌گرایی، خلاقانه حرکت می‌کند. لفظ‌گرایی یعنی حفظ الفاظ، ساختارها، تعابیر و ایماژهای به کاررفته در متن اصلی و انتقال آن به همان شکل (طبعاً تا جای ممکن) در ترجمه؛ و معنی‌گرایی یعنی تمرکز بر معنی و مفهوم متن اصلی و تلاش برای انتقال معنی و محتوای ارائه شده در متن اصلی بدون پایبندی کامل به الفاظ یا شکل و ساختار نحوی به کاررفته در متن اصلی. البته همواره باید این نکته را در نظر داشت که هدف اصلی عموماً انتقال معنی و مفهوم است و لفظ را تا حدودی، و بر اساس اصول و قواعدی، می‌توان فدای معنی کرد.

۲۵. آشنایی با انواع ترجمه

مترجم ورزیده و کاربکد، تفاوت میان ترجمه معنایی، ترجمه آزاد، ترجمه لفظ‌به‌لفظ، و ترجمه پویا را می‌شناسد و با در نظر گرفتن نوع متن، کارکرد آن، مخاطبان متن، انتظارات سفارش‌دهنده و چندین عامل دیگر، می‌داند هر متنی را با کدام استراتژی باید ترجمه کند.

۲۶. ترجمه مفهومی و ترجمه تحت‌اللفظی

هر مترجمی می‌تواند از میان انواع روش‌های ترجمه یک روش را در پیش بگیرد. ممکن است ترجمه را بر اساس شیوه معنایی انجام دهد یا به صورت تحت‌اللفظی ترجمه کند؛ اما به طور کلی ترجمه معنایی خوش‌خوان و فهمیدنی بر ترجمه دقیق لفظ به لفظ اما نامفهوم و بدخوان ترجیح دارد، مگر آن‌که دلیل یا هدف خاصی برای ترجمه‌ی تحت‌اللفظی (مثلاً تأکید سفارش‌دهنده ترجمه یا آموزش ساختار متن مبدأ) وجود داشته باشد.

۲۷. تغییرات مجاز در ترجمه

معمولاً کمتر پیش می‌آید که بتوان جمله‌ای را با حفظ تک‌تک واژه‌ها و ساختمان نحوی جمله‌ها و بدون هیچ تغییری از یک زبان به زبان دیگر ترجمه کرد و معنا و مفهوم جمله را به درستی انتقال داد. از همین رو، خواه‌ناخواه برخی تغییرات و حذف و اضافات در فرایند ترجمه رخ می‌دهد که مجاز شمرده می‌شود و می‌توان از آن به «اختیارات مترجم» تعبیر کرد. این تغییرات شاید حدود چهل تا پنجاه نوع باشد. مترجم باید این تغییرات یا اختیارات را بشناسد و اصول و قواعد آن را بداند و از هر یک در جای خود استفاده کند. یکی از مهم‌ترین اهداف کتاب حاضر معرفی همین قواعد تغییر در ترجمه و نشان دادن نمونه‌های آن در ترجمه‌های ممتاز است.

۲۸. شباهت‌ها و تفاوت‌های زبان مبدأ و زبان مقصد

ترجمه دقیق و صحیح و روان یک متن از زبانی به زبان دیگر مستلزم درک شباهت‌ها و تفاوت‌های واژگانی، ساختاری و دستوری هر دو زبان است. ناآشنایی با این شباهت‌ها و تفاوت‌ها نتیجه‌ای جز لغزش در ترجمه و تحریف معنا و مفهوم متن اصلی ندارد.

۲۹. بوی ترجمه

از ویژگی‌های ترجمه خوب این است که نباید بوی ترجمه بدهد. یعنی متن مقصد اصولاً باید به زبان و نثر فارسی طبیعی نوشته شود. طبیعی بودن ترجمه به این معنی است که ساختار دستوری ترجمه و زبان و نثر آن باید با زبان مقصد (در اینجا زبان فارسی) سازگار باشد نه با زبان مبدأ (در اینجا زبان انگلیسی)؛ مگر در شرایط خاص. بنابراین، برای سازگاری ترجمه با زبان مقصد، غالباً مترجم باید در نحو و دستور زبان متن اصلی تصرف کند و ترجمه را مطابق دستور زبان مقصد بنویسد. تغییرات واژگانی و نحوی مجاز در ادامه توضیح داده شده‌اند.

۳۰. دقت و امانت در ترجمه

«دقت» و «امانت / وفاداری» از مهم‌ترین و در عین حال از مناقشه‌انگیزترین مباحث در حوزه ترجمه‌اند. هیچ معیار و شاخصی برای اندازه‌گیری «دقت در ترجمه» وجود ندارد که همه آن را به‌طور یکسان پذیرفته باشند. اصل «امانت در ترجمه» نیز غالباً بد فهمیده می‌شود. مسئله «امانت» در هر متن با متن دیگر متفاوت است. هرچه «معادل لفظی و معنایی» به متن و محتوای اصلی نزدیک‌تر باشد نشانه «دقت و امانت» بیشتر و «وفاداری به متن اصلی» است؛ اما در عین حال، دخل و تصرف‌های مجاز، آگاهانه و گاه ضروری مترجم برای خلق معادل لفظی و معنایی مناسب را نمی‌توان «خیانت مترجم» نامید، چراکه هدف مترجم از این کار اتفاقاً «وفاداری» به مفهوم متن و منظور نویسنده بوده و برای این کار به‌ناچار از صورت / فرم متن مبدأ فاصله گرفته است.

۳۱. مراجعه به فرهنگ لغت

هیچ مترجمی با هر سطح از دانش زبانی، باز هم در فرایند ترجمه بی‌نیاز از مراجعه به فرهنگ لغت نیست. اما فرهنگ یک‌زبانه (انگلیسی - انگلیسی) بر فرهنگ دوزبانه (انگلیسی - فارسی) ترجیح دارد. معادل‌هایی که روبه‌روی هر واژه در فرهنگ دوزبانه ردیف شده است غالباً مترجمان تازه‌کار را به خطا می‌اندازد. در عین حال، مترجمانی که به زبان فارسی ترجمه می‌کنند باید بهترین فرهنگ‌های لغت انگلیسی - فارسی را در دسترس داشته باشند.

از میان فرهنگ‌های متعدد، سه فرهنگ انگلیسی - فارسی زیر را به‌عنوان فرهنگ‌های ممتاز برای ترجمه‌آموزان معرفی و پیشنهاد می‌کنیم:

۱. فرهنگ معاصر هزاره، علی‌محمد حق‌شناس، حسین سامعی، نرگس انتخایی، تهران: فرهنگ معاصر.

۲. فرهنگ معاصر پویا، محمدرضا باطنی، تهران: فرهنگ معاصر.

۳. فرهنگ نشر نو (انگلیسی - فارسی و انگلیسی - انگلیسی)، محمدرضا جعفری، تهران: انتشارات فرهنگ نشر نو.

بسیاری از ترجمه‌آموزان و حتی مترجمان تنها از یک فرهنگ استفاده می‌کنند که برای ترجمه خوب کافی نیست. در مواردی چاره‌ای جز استفاده از فرهنگ تک‌زبانه نیست. فرهنگ‌های تک‌زبانه انگلیسی اساساً یا بریتانیایی اند یا امریکایی و تمام واژگان و معانی و کاربرد و گویش دیگر را در خود ندارند. گاهی متنی تخصصی و فنی است یا اصطلاحی تخصصی و فنی در یک متن عمومی به کار رفته است. فرهنگ‌هایی که معمولاً در دسترس همگان است از نظر فرهنگ‌نگاری کوچک‌اند و جامع نیستند -

اگرچه امکان دارد قطور باشند — و شاید واژه یا مفهوم موردنظر در منتتان، در آن‌ها نباشد. بنابراین، مترجم خوب و متعهد، به مجموعه‌ای از فرهنگ‌های کوچک و بزرگ تک‌زبانۀ امریکایی و بریتانیایی، دوزبانۀ و تخصصی نیاز دارد. استفاده از دانش‌نامه / دایرةالمعارف‌های آنلین و ابزارهای جست‌وجو در اینترنت را هم فراموش نکنید. گذشته از این، فرهنگ‌های گوشی تلفن همراه شاید برای درک مطلب مناسب باشد، اما در بسیاری از موارد، مشکلات ترجمه را حل نمی‌کند.^۱

۳۲. خواندن نقد ترجمه

یکی از سودمندترین و مؤثرترین روش‌های آموزش و یادگیری عملی ترجمه، خواندن نقدهای درست و سنجیده و منصفانه است. نقد ترجمه کاری پیچیده و دشوار است. با توجه به این که در ترجمه همیشه امکان بد فهمیدن و بد نوشتن وجود دارد، با یافتن چند خطای جزئی در یک ترجمه نمی‌توان آن ترجمه را به‌طور کلی بی‌ارزش دانست. نقد ترجمه فقط به عوامل و مسائل زبانی محدود نمی‌شود بلکه ناقد باید همه عوامل دخیل در ترجمه را در نظر داشته باشد. البته این نکته را هم اضافه کنیم که برخی مترجمان، از جمله زندیاد امیرجلال‌الدین اعلم که از مترجمان چیره‌دست و نامدار بود، نقد ترجمه را به‌دلیل آغشته بودن آن به حب و بغض‌ها، سودمند نمی‌دانند.^۲

هیچ ترجمه‌ای بی‌اشکال نیست و حتی گاهی بهترین مترجمان، بدترین خطاها را مرتکب می‌شوند. اما نقد ترجمه فقط ایراد گرفتن از ترجمه دیگری نیست، بلکه اصول و قواعد ویژه‌ای دارد که باید آموخت.

۳۳. پاسخ به نقد ترجمه

مترجم حرفه‌ای و هوشیار، خود را موظف نمی‌داند که هر نقدی را پاسخ دهد. نقدهایی که احتمالاً از سر دشمنی و حسادت نوشته شده باشند ارزش پاسخ ندارند و نقدهای درست و دقیق و حرفه‌ای را نیز باید پذیرفت و از آن‌ها آموخت و خطاها را برطرف کرد. پاسخ به نقدها تنها زمانی لازم است که ناقد ترجمه دچار خطا شده باشد و نقدهای او مخاطبان ترجمه را گمراه کند.

۱. هاشمی‌میناباد، حسن (۱۳۹۶). آموزش ترجمه. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. صص ۱۳-۱۴.

۲. کامران پارسی‌نژاد (۱۳۷۷). گفت‌وگو با امیرجلال‌الدین اعلم. ماهنامه ادبیات داستانی، شماره ۴۸. صص ۹۲-۹۶.

۳۴. خطای عمد و خطای جزئی

خطاهای ترجمه را به دو دسته کلی می‌توان تقسیم کرد: خطای عمد و خطای جزئی. خطای عمد یعنی «انتقال نادرست معنی یک کلمه یا اصطلاح یا عبارت یا جمله به نحوی که با معنی جمله متن اصلی مغایر باشد.» و خطای جزئی یعنی «انتقال نادرست یک کلمه یا اصطلاح یا عبارت یا جمله به نحوی که معنی متن اصلی را تغییر ندهد و یا جمله ترجمه شده مغایر با شیوه درست فارسی نویسی باشد.»^۱

۳۵. ضرورت بازخوانی، بازبینی و بازنویسی ترجمه

به ندرت پیش می‌آید که نخستین ترجمه‌ای که مترجم برای یک جمله می‌نویسد، درست‌ترین و مفهوم‌ترین ترجمه باشد. ترجمه ممتاز غالباً نتیجه بازخوانی، بازبینی و بازنویسی مکرر است و چه بهتر که این بازبینی پس از پایان کل کار و با فاصله زمانی کافی انجام شود تا متن، به اصطلاح، در ذهن مترجم ته‌نشین شده باشد و مترجم بتواند با چشمی تیزتر متن را بخواند.

۳۶. فروتنی و انتقادپذیری

فروتنی و انتقادپذیری، لازمه رشد و کمال ترجمه‌آموز و مترجم است. مترجم موفق به نکته‌گیری‌ها و انتقادهای ویراستار و دیگران روی خوش نشان می‌دهد و از نکته‌ها و انتقادهای نمی‌رنجد؛ بلکه از آن‌ها برای یادگیری بیشتر و گسترش دانش و مهارت خود استفاده می‌کند.

۳۷. بازبینی ترجمه پس از اتمام

پس از اتمام ترجمه، مترجم باید چند روز آن را کنار بگذارد و پس از آن، یک بار دیگر ترجمه را جمله به جمله با متن اصلی مقابله کند و از درستی ترجمه مطمئن شود. پس از آن نیز باید بارها متن ترجمه را بازخوانی و بازنویسی کند؛ اجزای جمله را کم و بیش و پس و پیش کند و در روان‌سازی نثر ترجمه بکوشد. و سرانجام پیش از آن که ترجمه به دست ویراستار ترجمه سپرده شود، باید کسی غیر از مترجم یک بار دیگر ترجمه را با دقت بخواند و خطاهای احتمالی را به مترجم تذکر دهد، چراکه همیشه چشم دوم چیزهایی را در متن می‌بیند که به چشم مترجم نیامده است.

۳۸. ویرایش ترجمه یا بازترجمه

برخی از مترجمان تازه کار ممکن است درک درستی از ویرایش ترجمه نداشته باشند و گمان کنند ویرایش ترجمه یعنی فقط اصلاح و روان سازی متن ترجمه. درحالی که ویرایش ترجمه در واقع تکرار همان فرایند ترجمه است. ویراستار ترجمه، ترجمه را جمله به جمله با متن اصلی مقابله می کند تا از صحت و درستی ترجمه اطمینان یابد، خطاهای دستوری و املائی ترجمه را برطرف می کند، جمله ها را رسا و روان و هموار می کند، جمله ها و عبارت ها را در صورت نیاز بازنویسی می کند، و سرانجام در صورت نیاز پاورقی های مناسب به متن می افزاید.

۳۹. مشق ترجمه

از مؤثرترین شیوه های عملی برای یادگیری ترجمه، بررسی ترجمه های ممتاز و تمرین ترجمه از روی دست زبردست ترین مترجمان است. بیشتر مترجمان و استادان کهنه کار ترجمه، این شیوه را توصیه کرده اند. معمولاً به این روش بررسی ترجمه ها «مقابله یا تطبیق» می گویند. ما از آن به «مشق ترجمه» تعبیر می کنیم. مشق ترجمه یعنی مقابل هم قرار دادن متن اصلی و ترجمه فارسی آن و دقت در ظرایف کار ترجمه و آموختن شگردهای برگردان مفهوم از زبانی به زبان دیگر. این کتاب با بررسی قطعاتی از ترجمه های ممتاز مترجمان نامدار، با همین هدف تدوین شده است. البته ترجمه آموزان باید ترجمه های بیشتری را با متن اصلی تطبیق دهند و بررسی کنند.

روش‌شناسی بررسی ترجمه‌ها

هدف از مقابله متون مقصد با متون مبدأ متناظرشان و تحلیل ساختاری آن‌ها بررسی شگردهای ترجمانی مترجمان کاربرد و یادگیری فنون بی‌شمار ترجمه از روی دست آنان است. گاهی مترجمان این شگردها و ریزه‌کاری‌ها را چنان ناخودآگاه به کار می‌برند که حتی اگر از خود ایشان هم بخواهیم شیوه ترجمه‌شان را توضیح یا آموزش بدهند، شاید نتوانند؛ درست مثل راننده کارکشته‌ای که تمام فوت‌وفن‌های رانندگی را از بر است، اما اگر از او پرسید موقع ایستادن اول ترمز می‌گیرد یا کلاچ، از پاسخ درمی‌ماند یا دست‌کم با مکث جوابتان را می‌دهد. همین مکث یعنی بازگشت به عقب و بررسی و تحلیل دوباره رفتاری که از خودش سر زده.

ما می‌خواهیم این مکث را به جای پرسش از خود مترجمان، با تحلیل متن‌هایشان انجام دهیم و در این بخش می‌خواهیم الگوی تحلیل ساختاری ترجمه‌های ارائه‌شده در این کتاب را به همراه مثال‌هایی از همین ترجمه‌ها با هم بررسی می‌کنیم تا با عناوین دسته‌بندی تحلیل‌ها بیشتر آشنا شویم. البته فرض می‌گیریم مخاطبان از قبل با اصول زبان‌شناسی (از جمله تعریف اسم، صفت، فعل، تکواژ، واژه، شبه‌جمله، گروه، عبارت، انسجام و...) آشنا هستند. در این بخش مثال‌ها را از حشو و اضافات پیراسته‌ایم تا اصل مطلب روشن شود.

ناگفته نماند که شگردهای ترجمانی مطرح‌شده در این کتاب تمام شگردهای موجود در عالم ترجمه نیستند و فقط شامل فوت‌وفن‌هایی می‌شوند که مترجمان کاربرد در این متن‌های منتخب به کار برده‌اند. سایر شگردها می‌ماند برای بررسی سایر متون و اگر عمری باشد، جلد‌های بعدی این کتاب که به متونی از ژانرهای دیگر اختصاص خواهد یافت.

تقطیع جملات

معمولاً مخاطبان فارسی‌زبان جملات طولانی و درهم‌پیچیده را بر نمی‌تابند و به همین دلیل معلمان ترجمه به ترجمه‌آموزان توصیه می‌کنند این جملات را بشکنند و به چند جمله کوتاه‌تر تقطیع کنند. البته

باید توجه داشته باشیم که هر جمله‌ای را نمی‌توان از هرجایش تقطیع کرد، چراکه ممکن است انسجام معنایی جمله به هم بخورد. این کار ظریفی دارد و شگردهایش با تقلید و تمرین ملکه ذهن می‌شود. مثلاً «امیر جلال‌الدین اعلم» جمله طولانی زیر را با تکرار نهاد «این» (ضمیر اشاره‌ای که به «یادماندنی‌ها» ارجاع می‌دهد) به سه جمله تقسیم و هر سه جمله را با کلمه عطف «و» به هم متصل کرده است:

Xenophon's Memories of	کسنوفون برای ما یادماندنی‌ها [یا
Socrates, a work of some	یادبودهایی از سقراط] را باز نهاد، و
180 pages, consists mainly	این تصنیفی است در حدود ۱۸۰
of amusing little dialogues	صفحه و بیشترین مشتمل بر
between Socrates and	همپرسه‌های فرح‌بخش کوتاه میان
various other persons, at	سقراط و آدم‌های گوناگون دیگر که
some of which Xenophon	کسنوفون می‌گوید در برخی از آن‌ها
says he was present.	حاضر بود.

تجميع جملات

گاهی می‌توانیم برعکس عمل کنیم؛ یعنی یک یا چند جمله کوتاه را به یک جمله بلندتر ترجمه کنیم. برای انجام این کار هم نیاز به اضافاتی داریم تا انسجام جملات از دست نرود؛ اضافاتی از جنس عباراتی که «عبدالکریم سروش» در ترجمه زیر در قلاب‌ها آورده است:

Why do bats make	[در جواب این سؤال] که چرا
squeaky noises? Because	خفاش صغیر می‌زند [می‌گوییم]
they use echolocation to	چون می‌خواهد با امواج
identify and capture their	هدایت‌کننده، موضع شکار خود را
prey.	معین و او را شکار کند.

البته باید به این نکته هم توجه داشته باشیم که گاهی جملات طولانی (یا کوتاه) بخشی از سبک نوشتاری نویسنده هستند و اگر قرار باشد به سبک نویسنده وفادار بمانیم (به‌ویژه در متون ادبی)، دستکاری طول جملات در ترجمه جایز نیست.